

3. ročník - august 2023 - cena 4,30 €

Hont

a jeho dejiny

Hont a jeho dejiny

Vedecko-populárny časopis
o dejinách a kultúre Hontu

Vydáva	Hont a jeho dejiny, o.z.
Adresa redakcie	Lesenice 238, 991 09 Lesenice tel: +421 908 694 917 IČO: 53 618 556
Šéfredaktorka	Eva Lucia Rehaneková
Zodpovedný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Jazyková redaktorka	Bc. Romana Beňušová
Odborný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Grafická úprava	Linda Kuruc Marček, Alfa print, s.r.o.
Asistentky redakcie	Mgr. Lucia Bandziová Mgr. Petra Palíková Kohútová Mgr. Janka Fertšeková Melichová
Recenzenti odbornej sekcie	Mgr. Tomáš Janura, PhD. PhDr. Jozef Labuda, CSc.
Tlač	Alfa print, s. r. o.
Registrácia	ISSN 2729-8833

Cena 2. čísla: 4,30 €
(táto cena sa môže u jednotlivých predajcov líšiť)

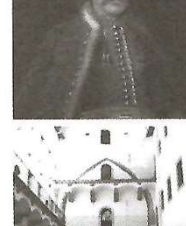
Predplatné vybavuje:
Hont a jeho dejiny, o.z., Lesenice 238, 991 09 Lesenice.

Objednávky a reklamácie:
Mgr. Erik Koncz, tel. +421 908 694 917,
email: hontdejiny@gmail.com, redakcia@hontdejiny.sk

Cena predplatného: ročník 2023 – 15 €

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. © Hont a jeho dejiny.
Všetky práva vyhradené. Na všetky príspevky sa vzťahuje
autorské právo. Za obsah textov a obrázkov zodpovedajú
autori. Redakcia sa nemusí stotožňovať s ich názormi.
Vydavateľ si vyhradzuje právo na skrátenie a formálnu
úpravu textu, ako aj na ich jazykovú úpravu. Vydavateľ si
tiež vyhradzuje právo na umiestnenie inzercií a reklamných
článkov, pokiaľ nebolo dohodnuté ich umiestnenie
so zadávateľom. Za obsah a pravdivosť inzerátov
a reklamných bannerov zodpovedajú zadávatelia kampaní.
Rukopis zadaný do tlače 23. 8. 2023

Predná obálka: Digitálna rekonštrukcia hradu Drégel.
Autor: Pazirik kft.

Obsah

Aktuality

V ríši čarovného Hontu:	3
Hontiansko-Novohradská knížnica A. H. Škultétyho vo Veľkom Krtíši	
Výskum na hrade Čabrad'	4
Oberačka po sebechlebsky 2023	4
Jesenný deň remesiel v Brhlovciach	5
Noc strašidiel:	6
Mokošin deň v Brhlovciach	
Čo sa chystá v Múzeu A. Sládkoviča v Krupine...	7

Hrady v Honte

Hrad Damášd	8
Poipeľská bašta Hontu – hrad Drégel	14
Hrad Hont	19
Starý a Nový hrad Litava	26
Nález fragmentu portálu dverí s erbom Jána Kružiča spod Sitna	34
Starý zámok v Banskej Štiavnici	38
Radosti a strasti hradných pánov	42

Kam ísť, keď sa bude dať?

Sitno, vrch, kde rytieri spia	48
Raz lovil a deväť hradov skolil – Rozhovor s Lovcom hradov	51

Tajomstvá v názvoch ukryté

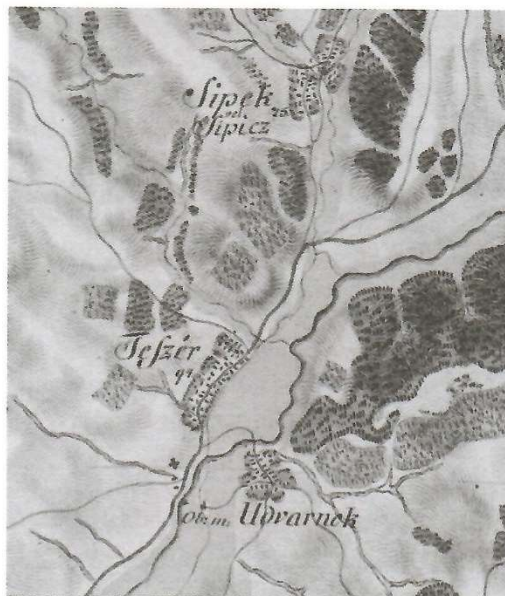
Hontianske Tesáre	54
Prenčov	57

Hontianske Tesáre

Obec Hontianske Tesáre leží na dôležitej medzinárodnej ceste E77, 22 km juhozápadne od okresného mesta Krupina. Historicky ide o starobylú obec, ktorá dopĺňala sústavu služobníckych a zamestnaneckých obcí z veľkomoravských a po veľkomoravských čias.

Jaromír Krško

V roku 1248 uhorský kráľ Belo IV. dáva Vojtechovi, synovi Mikuša (*Weyet, filium Mikus*), po smrti predchádzajúceho vlastníka Ivana, ktorý mal zomrieť bez dedičov, päť popluží zeme v obci Pýr a žiada Jakova, zvolenského comesa (*Iacow, comes de Zvolen*), aby ho uviedol do držiteľského stavu. Vojtech, syn Mikuša (v listine je zapísaný ako *Vetyh, filius Pikus*), zaplatil 15 hrivien v denároch trom šľachticom, ktorí na majetok Pýr vzniesli nároky a prihlásili sa k majetku, ako príbuzní Ivana a jeho manželky Agáty, preto sa s nimi Vojtech finančne vyrovnal. V listine z roku 1249 je darovaná lokalita Pýr (dnešná samota Pirovské ležiaca severovýchodne od obce) lokalizovaná vymenovaním okolitých bodov, medzi ktorými sa nachádza aj susedný majetok – dedina šľachticov zvaná Tezer (*directe versus villam nobilium Tezer dictam* – CDSI. II., № 324, s. 226 – 227). Ide o najstarší

Hontianske Tesáre spolu so svojimi dnešnými súčasťami na prvom vojenskom mapovaní.
Zdroj: maps.arcenum.com

Hontianske Tesáre na prvom vojenskom mapovaní.
Zdroj: maps.arcenum.com

zápis Hontianskych Tesár. Podoba Tezer sa nachádza aj v listine z roku 1279, ktorou kráľ Ladislav IV. daroval územie dnešných Hontianskych Tesár Demeťerovi z rodu Hunt-Poznan. Ďalšie historické zápisy pochádzajú z neskoršieho obdobia – v roku 1773 sú zapísané ako *Teszér*, *Tesary*, 1786 *Teszér*, 1808 *Teszér*, *Dessir*, *Tesáre*, v rokoch 1863–1913 sa používala len maďarská podoba *Teszér*, 1920 *Tesáre*, *Tesáry*, 1927–1948 *Hontianske Tesáry*, od roku 1948 je kodifikovaná podoba *Hontianske Tesáre* (web 1). V roku 1990 boli k Hontianskym Tesárom pričlenené obce Báčovce, Dvorníky, Šípice, napriek tomu si tieto obce

v povedomí ľudí zachovali svoju samostatnosť. Pričlenené Dvorníky sa pôvodne tiež volali Tesáre – prvý raz sa spomínajú v roku 1279 ako *minor Teszer* (Malé Tesáre), v roku 1311 ako *inferior Tezer* (Dolné Tesáre) a k nim patrili aj Patkovské Tesáre (dnes časť Hontianske Tesáre – Patkoš) zapísané v roku 1331 v podobe *Tezer* a v roku 1358 ako *Oduarnaktezer*.

Starobylosť Hontianskych Tesár podporujú aj iné zamestnanecké a služobnícke osady nesúce rovnaký názov: *Tesáre nad Žitavou* (dnes časť obce Tesárske Mlyňany – najstaršia písomná zmienka pochádza z roku 1075 v podobe *Tazzar*), obec *Tesáre* severozápadne od Topoľčian (najstarší zápis pochádza z roku 1390 ako *Thezer*, v roku 1484 sú zapísané v podobe *Tezar*).

Uýklad názvu:

Sústava troch blízkyh osád nazvaných rovnako – *Tesáre* (dnešné Hontianske Tesáre, Hontianske Tesáre – Patkoš a Hontianske Tesáre – Dvorníky) dáva tušíť motiváciu názvu. Ide o sústavu zamestnaneckých obcí, v ktorých žili a pracovali zruční majstri – tesári. Obyvatelia obcí sa teda špecializovali na tesárske remeslo. Názov takýchto osád mal zároveň informačnú (dnes by sme povedali – reklamnú) funkciu, pretože obyvatelia okolitých obcí vedeli, akí odborníci žijú v týchto obciach. Prívlastok *Hontianske*, ktorý sa začal používať až v 20. storočí, má lokalizačnú a diferenčiacnu funkciu – osada leží v Honte, a zároveň sa tieto Tesáre odlišujú od iných obcí nazvaných Tesáre. Pôvodná podoba názvu vo forme *Tesár* (1249 *Tezer*) a v množnom čísle *Tesári* (1773 *Tesary*) mala kategóriu životnosti, pretože označovala obyvateľov obce. Podoba *Tesáre* označuje osadu, preto má kategóriu neživotnosti. Takýto jav je pri osadných názvoch častý, predovšetkým v prípadoch, ak motivácia dnešného názvu spočívala v pôvodnom pomenovaní obyvateľov obce na základe ich prezývky alebo zamestnania. Napokon, o tom svedčí aj názov pôvodných Malých alebo Dolných Tesár (1279 *minor Teszer*,

Tesárske dúpence – Osemdierka.

Zdroj: <https://domalenka.sk/atrakcie/tesarske-dupence>

Dievčatá z Hontianskych Tesár.

Kolorovaná rytina J. H. Bikkessyho z roku 1818.

Zdroj: Botík, J. Hont: Tradície ľudovej kultúry.

Banská Bystrica : Osveta, 1988, s. 241

1311 *inferior Tezer*), ktoré sa neskôr premenovali na Dvorníky. Aj tu došlo k zmene kategórie životnosti – pôvodná osada označovala služobníkov kráľovského alebo panského dvora, teda *dvorníkov*, pôvodný názov mal podobu *Dvorníci*. Prechodom do kategórie neživotnosti sa utvorila podoba *Dvorníky*.

Uvedeli ste, že...?

... európska cesta E77, ktorá vedie cez Hontianske Tesáre, vedie z ruského mesta Pskov do Budapešti a jej celková dĺžka je 1747 km? (web 3)

*Žena z Hontianskych Tesár.
Kolorovaná rytina J. H. Bikkessyho z roku 1816.
Zdroj: Botík, J. Hont: Tradície ľudovej kultúry.
Banská Bystrica : Osveta, 1988, s. 241*

*Dievča v parte.
Zdroj: Botík, J. Hont: Tradície ľudovej kultúry.
Banská Bystrica : Osveta, 1988*

... v Hontianskych Tesároch pôsobil ako evanjelický farár aj brat Andreja Sládkoviča – básnik Karol Braxatoris (* 1806 – † 1869), ktorý je pochovaný na tamajšom cintoríne? (web 4)

... v katastri Hontianskych Tesár sa nachádza prírodná pamiatka Tesárska roklina, ktorá je tvorená sedimentmi vulkanického pôvodu. Pri nej sa nachádzajú, tzv. dúpence, vytesané skalné izby – veľké 5 až 6 metrov a 180 až 200 centimetrov vysoké. Najpravdepodobnejšie je, že slúžili ako skrýše obyvateľov pred Turkami? (web 5)

... podľa počtu vysekaných skalných skrýš tieto otvory domáci nazvali Jednodierka, Dvojdierka a Osemdierka? (web 5)

... pred prvou svetovou vojnou dal majiteľ veľkostatku v neďalekých Ladzanoch, Alfréd Westfried, vybudovať úzkokoľajnú železničku na prepravu dreva z Ladzian do Hontianskych Tesárov (cca 8 kilometrov)? (web 6)

... vagóny boli na začiatku ťahané koňmi, neskôr parnou lokomotívou? (web 6)

... počas prvej svetovej vojny bola táto trať rozšírená severným smerom do obce Klastava. Po prvej svetovej vojne bola trať predĺžená cez lokalitu Dobrá voda až pod Sitno, na lokalitu Záholík. Celkovo dosiahla trať dĺžku až 36 kilometrov? (web 6) ■

Zoznam použitej literatúry:

CDSI. II. – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus II. (1235 – 1260). Ed. R. Marsina. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987. 640 s. + 32 s. prílohy.
KROPILÁK, M. a kol. 1977. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 2. Bratislava : Veda, 1977. 520 s.

web 1: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Hontianske+tes%C3%A1re&s=exact&c=5f0f&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=ort&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#> [cit. 24. 1. 2023] • **web 2:** <http://hontiesare.sk/obec/zakladne-informacie> [cit. 24. 1. 2023] • **web 3:** <https://www.cdb.sk/sk/cestna-siet-SR/Medzinarodne-tahy/Medzinarodna-cestna-siet-E-alej> [cit. 26. 1. 2023] • **web 4:** <https://www.regionhont.sk/karol-braxatoris> [cit. 27. 1. 2023] • **web 5:** <https://www.regionhont.sk/tesarska-roklina-a-dupence-tip-na-vylet> [cit. 26. 1. 2023] • **web 6:** Lesná železnica | Obec Hontianske Tesáre (hontiesare.sk) [cit. 27. 1. 2023]